

Лекція 13 Тема „Витрати виробництва і собівартість продукції”

Зміст

1. Суть витрат і собівартості продукції	1
2. Види собівартості різних видів продукції, робіт і послуг	4
3. Класифікація затрат виробництва і порядок їх віднесення на певні види продукції	6
Контрольні запитання:	9

1. Суть витрат і собівартості продукції

Перехід до нових умов господарювання на основі ринкових відносин ставить перед сільськогосподарськими підприємствами нові завдання щодо підвищення ефективності господарювання. Для товаровиробника важливо знати не тільки обсяг виробленої продукції, а й скільки витрачено матеріальних засобів і праці, яка собівартість цієї продукції, наскільки ефективна та чи інша галузь виробництва. Тому важливе значення серед економічних показників ефективності має собівартість продукції.

Собівартість продукції — важливий узагальнюючий економічний показник виробничо-фінансової діяльності підприємства. На практиці її обчислення необхідне для об'єктивної оцінки господарської діяльності підприємства в цілому, окремих його підрозділів та видів продукції, для розрахунку чистого доходу, прибутку і рівня рентабельності, які залежать від собівартості. Рівень собівартості лежить в основі можливого зниження цін на продукцію і промислові товари. Крім того, показник собівартості є основою для раціонального розміщення і спеціалізації виробництва та госпрозрахунку, її використовують для аналізу господарської діяльності підприємств, вона дозволяє порівнювати ефективність різних технологій вирощування сільськогосподарських культур, що дає змогу знаходити напрями раціонального використання земельних угідь, трудових ресурсів, основних і оборотних засобів.

Теорія виробничих витрат і собівартості продукції є однією з основних в економічній науці, що вивчає функціонування ринкової системи. Рівень виробничих витрат безпосередньо пов'язаний з різноманітними аспектами виробничих процесів підприємства, його розмірами, галузевою структурою, технологією виробництва, сумами кредитів і податків, ціноутворенням на продукцію сільського господарства, рівнем прибутковості. Існування категорії собівартості об'єктивно визначається наявністю товарно-грошових відносин і дією закону вартості у сфері як виробництва, так і обігу. Тому собівартість проявляється в обох сферах.

У сільському господарстві, як і в інших галузях народного господарства, виробництво продукції пов'язано з використанням виробничих ресурсів галузі — трудових, земельних, водних, матеріальних, в процесі якого вони частково або повністю споживаються і переносяться на новостворену продукцію. Сукупність спожитих і перенесених на продукцію виробничих ресурсів становить витрати виробництва. Розрізняють суспільні витрати і витрати виробництва певного підприємства.

Суспільні витрати — це сукупність витрат суспільства в цілому на виробництво того чи іншого виду продукції. Вони становлять вартість продукту, що включає: вартість спожитих засобів виробництва (с), вартість продукту, створеного необхідною працею (V), і вартість продукту, створеного додатковою працею (M). Суспільні витрати виробництва характеризують середні його умови, розмір та співвідношення їх частин у сільському господарстві і залежать від розвитку продуктивних сил держави, технічної оснащеності і продуктивності. Поряд із суспільними витратами існують індивідуальні витрати сільськогосподарських підприємств. Кожне підприємство здійснює витрати, пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції. Вся сукупність живої праці і матеріальних засобів на виробництво і реалізацію продукції становлять витрати підприємства. Зокрема, вони несуть витрати, що складаються з витрат на оплату праці та вартості спожитих матеріальних ресурсів, а також вартості спожитих у процесі виробництва матеріалів. Крім наведених елементів, до індивідуальних витрат виробництва входять додаткові витрати, не пов'язані з виробничою діяльністю, та обов'язкові платежі. В умовах товарно-грошових відносин витрати сільськогосподарських підприємств набувають форми собівартості продукції.

Собівартість — це грошовий вираз поточних витрат підприємства на виробництво і реалізацію одиниці продукції. Вона обчислюється як відношення витрат підприємства до обсягу виробленої продукції. Таким чином, собівартість як економічна категорія об'єднує всі витрати підприємства в грошовій формі, відшкодування яких необхідне для здійснення процесу відтворення. Вона показує, в що обходиться кожному виробнику виробництво і збут продукції. Водночас величина минулої праці, спожитої в процесі виробництва, як правило, більша витрат, включених до собівартості продукції підприємства. Зокрема, не враховується вартість води на зрошувальних системах, амортизація багатьох інженерних споруд та ін., тобто величина вартості спожитих засобів виробництва не збігається з витратами, включеними до собівартості продукції.

Затрати живої праці враховуються в собівартість у розмірі фактичної її оплати. Значна частина витрат по відтворенню робочої сили, здійснювана за рахунок суспільних фондів споживання, також не включається до собівартості продукції конкретного підприємства.

Величина собівартості різних видів сільськогосподарської продукції визначається переважно рівнем сукупних витрат уречевленої і живої праці.

Зміни, що відбуваються у структурі АПК України, в тому числі в сільськогосподарському виробництві, зумовлюють зміни і в рівні собівартості продукції. При цьому необхідно мати на увазі, що на рівень собівартості сільськогосподарської продукції впливає комплекс взаємопов'язаних природно-економічних умов виробництва: родючість ґрунту і клімат; зміни в розміщенні виробництва продукції; рівень спеціалізації та агропромислової інтеграції; ступінь забезпеченості засобами виробництва та їх використання; ціни на основні й оборотні засоби виробництва; тарифи на послуги; продуктивність праці та рівень її оплати, організаційні форми виробництва.

У приватних сільськогосподарських підприємствах спостерігається останнім часом підвищення собівартості продукції.

Аналіз факторів і причин, що впливають і формують величину собівартості продукції, свідчать про наявність у сучасних умовах двох протилежних тенденцій. Собівартість продукції збільшується за рахунок значного зростання затрат уречевленої праці — амортизаційних відрахувань на засоби виробництва та їх поточного ремонту, палива і мастильних матеріалів, мінеральних добрив, хімікатів, причому в основному в зв'язку з підвищенням цін на них. Крім того, собівартість збільшується в результаті випереджаючого зростання заробітної плати порівняно зі зростанням продуктивності праці.

Одночасно діють фактори, які призводять до зниження собівартості: підвищення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин та праці на основі інтенсифікації виробництва, вдосконалення форм організації та поглиблення спеціалізації і міжгосподарської кооперації. Проте переважає тенденція до зростання собівартості продукції. Основна причина цього в більшості випадків полягає в тому, що приріст урожайності відстає від загальної величини витрат на 1 га посівної площі, та в інфляційних процесах, що відбуваються в економіці держави, а також в тому, що в останні роки склався диспаритет цін на продукцію сільського господарства і промислову.

Значне підвищення собівартості продукції рослинництва і тваринництва спостерігається у метеорологічно несприятливі роки, коли значно знижується врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин (2002, 2003 рр.)

Рівень витрат виробництва в рослинництві і тваринництві, як і врожайність культур та продуктивність тварин, формуються під впливом зональних природно-економічних умов розвитку сільськогосподарського виробництва. Тому рівень собівартості продукції має значні зональні відмінності. Зокрема, найдешевше зерно одержують на півдні та в Лісостеповій зоні України. Вирощування картоплі значно дешевше в зоні Полісся, а овочів — у південних районах.

— Для більш детального і глибокого дослідження формування окремих витрат при виробництві різних видів сільськогосподарської продукції та виявлення резервів їх зниження необхідно розглянути їх структуру. **Під структурою собівартості** розуміють процентне співвідношення окремих статей витрат у собівартості одиниці продукції.

Вона залежить від особливостей окремих сільськогосподарських галузей та їх виробничої спеціалізації, рівня технічної оснащеності і організації виробництва.

Структура собівартості основних видів продукції сільського господарства в господарствах останнім часом постійно змінюється. За структурою собівартості розрізняють продукцію трудомістку (переважають витрати на оплату праці) і матеріаломістку (переважають матеріальні витрати). Високою трудомісткістю відзначається виробництво цукрових буряків, овочів, льону. Продукція тваринництва (молоко, приріст живої маси великої рогатої худоби і свиней, яйця), а також зерно і картопля матеріаломісткі.

Вивчення структури собівартості дає змогу з'ясувати економічне значення окремих статей витрат і основні фактори, під впливом яких формуються її рівень і динаміка. У розподілі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції за статтями відображаються позитивні й негативні тенденції розвитку галузей.

Структуру собівартості основних видів продукції рослинництва і тваринництва розглянемо на прикладі ПАОП «Зоря» Красноградського району Харківської області.

Таблиця

Структура собівартості основних видів продукції рослинництва

Статті витрат	Зерно		Цукровий буряк		Овочі	
	грн	%	грн	%	грн	%
Затрати всього, в т.ч.	54232	100	38316	100	76177	100
1. Оплата праці	10831	19,9	5031	13,4	43212	56,8
2. Насіння	10238	18,8	4044	10,6	11021	14,5
3. Нафтопродукти	1014	1,8	1032	2,6	2031	2,6
4. Добрива	5015	9,3	2022	5,2	7014	9,3
5. Амортизація	7032	12,9	1034	2,7	3011	3,9
6. Поточний ремонт	2015	3,8	1098	2,8	2011	2,6
7. Роботи і послуги	1031	1,9	1032	2,6	1011	1,4
8. Інші (страхові платежі)	12034	22,2	21012	54,8	3822	5,0
9. Загальновиробничі витрати	5022	9,4	2011	5,3	3034	3,9

Таблиця

Структура собівартості основних видів продукції тваринництва

Статті витрат	Молоко		Привіс свиней		Привіс великої рогатої худоби	
	грн	%	грн	%	грн	%
Затрати всього, в т.ч.	46500	100	221659	100	366334	100
1. Оплата праці	14021	30,1	47061	21,2	16002	4,4
2. Корма	15011	32,3	71050	32,0	19501	5,4
3. Амортизація приміщень	3022	6,5	17032	7,6	18510	5,0
4. Поточний ремонт	9032	19,5	50140	22,7	64000	17,5
5. Роботи і послуги	1400	3,0	20316	9,2	230291	62,9
6. Інші (страхові платежі)	2003	4,3	13015	5,9	14181	3,8
7. Загальновиробничі витрати	2011	4,3	3045	1,3	3849	1,0

Як бачимо, в структурі собівартості продукції рослинництва найбільшу питому вагу становлять страхові платежі та оплата праці.

В галузі тваринництва в основному найбільшу питому вагу становлять затрати на корми і оплату праці.

Для виявлення резервів зниження собівартості продукції на основі впровадження науково-обґрунтованих нормативів різних елементів виробничих витрат треба вивчити також динаміку розмірів окремих статей витрат з розрахунку на 1 ц продукції, на 1 га посіву сільськогосподарських культур і 1 голову худоби. Вивчення їх динаміки і порівняння з нормативами дасть змогу встановити тенденції у зміні рівня собівартості і можливі шляхи його зниження.

[Повернутися до плану](#)

2. Види собівартості різних видів продукції, робіт і послуг

Собівартість як економічна категорія проявляється в показнику індивідуальної собівартості продукції кожного підприємства, а узагальнений її вираз — у показнику собівартості продукції галузі. На підставі цього в сільському господарстві розрізняють собівартість індивідуальну і галузеву. Індивідуальна відображає витрати окремого підприємства або його підрозділів. Галузева

розраховується як середньозважена величина індивідуальних витрат підприємств району, області, зони, держави в цілому і є грошовим виразом частини суспільної вартості продукції.

Залежно від характеру витрат, які включають до собівартості продукції, у практичній діяльності підприємств розрізняють виробничу і повну (комерційну) собівартість. **До виробничої собівартості** відносять витрати, пов'язані з виробництвом та внутрішньогосподарським транспортуванням продукції до місця зберігання. Крім того, кожний виробник несе певні витрати по збуту продукції. Собівартість, розраховану з урахуванням витрат по її збуту, називають повною або **комерційною**.

Виробничу і повну собівартість залежно від часу розрахунку та джерел даних поділяють на нормативну і фактичну. Нормативну собівартість розраховують, виходячи з нормативних витрат на виробництво продукції. Розрахунок планових витрат здійснюють як по підприємству в цілому, так і по його виробничих підрозділах. При цьому використовують норми і нормативи, розроблені по природно-кліматичних зонах областей з урахуванням спеціалізації та інших природно-технічних і економічних умов. Розрахунки проводять у відповідності з технологічними картами, на відповідні сільськогосподарські культури, види худоби, птиці та ін., які містять перелік робіт і матеріально-технічних засобів, необхідних для їх виконання.

Визначають також **очікувану, або провізорну**, собівартість, яка є різновидом планово-нормативної, її визначають станом на 1 жовтня звітного року. При цьому за три квартали беруть фактичні витрати і вихід продукції, а за останній квартал року — очікувані дані.

Наприкінці року при складанні річного звіту обліковують **фактичну** собівартість, яку розраховують на підставі фактичних витрат на виробництво продукції.

Різниця між плановою і фактичною собівартістю полягає тільки в тому, що в першій враховуються очікувані, нормативні витрати, а в другій — фактичні. В плановій собівартості не враховані додаткові витрати і витрати, пов'язані з відхиленням від прийнятої технології виробництва продукції.

Крім собівартості одиниці продукції, розраховують собівартість виконання одиниці робіт: у допоміжних виробництвах обліковують собівартість 1 кВтгод. електроенергії, 1 ткм перевезень, 1 коне-дня та ін.

Рівень собівартості продукції рослинництва і тваринництва формується під впливом розміру витрат та обсягу виробленої продукції. На собівартість значно впливають якість земельних угідь господарства, ціни, за якими сільськогосподарські підприємства купують засоби виробництва — трактори, комбайни, автомобілі, обладнання, сільськогосподарські машини, добрива тощо.

[Повернутися до плану](#)

3. Класифікація затрат виробництва і порядок їх віднесення на певні види продукції

У процесі виробництва продукції аграрних підприємств здійснюються найрізноманітніші витрати. Вони неоднорідні за своїм складом і економічним

змістом. Правильна їх класифікація відіграє велику роль у плануванні, обліку й аналізі собівартості продукції.

Ресурси, що беруть участь у процесі виробництва, різняться за природою їх створення, особливостями функціонування і періодом часу, протягом якого вони використовуються у процесі виробництва. Так, до витрат, пов'язаних з функціонуванням землі як виробничого ресурсу можуть входити плата за землю, орендна плата за користування нею. До витрат, пов'язаних з використанням трудових ресурсів, — заробітна плата працівників. Функціонування основних засобів виробництва зумовлює такі витрати, як амортизація, капітальний і поточний ремонт будівель, споруд, машин і обладнання.

Особливість формування виробничих витрат пов'язана з періодом часу і формою їх участі у виробничому процесі. У зв'язку з цим виробничі витрати поділяють на постійні і змінні. **Постійні** — це ті, що безпосередньо не пов'язані з обсягом виробництва продукції (робіт, послуг). Вони залишаються сталими і при максимальному рівні виробництва, а також в умовах, коли виробництво взагалі зупинено. Наприклад, до постійних виробничих витрат можуть бути віднесені плата за землю або фіксована орендна плата за користування нею; амортизаційні відрахування на повне відновлення, проценти за банківські кредити. Особливістю постійних виробничих витрат є те, що їх інколи важко розподілити між видами продукції, на виробництво якої вони понесені. У зв'язку з цим у зарубіжній практиці постійні виробничі витрати фермерських господарств не розподіляють між окремими видами продукції і враховують тільки при визначенні прибутку.

До змінних витрат належать оплата праці, вартість використаних кормів, насіння й садивного матеріалу, органічних і мінеральних добрив, пестицидів, ветеринарних послуг, підстилки для худоби, транспортних робіт тощо.

До складу собівартості продукції сільського господарства відносять такі витрати: на виконання виробничих операцій, зумовлених технологією і організацією виробництва; на утримання і ремонт основних засобів; на проведення агрозоотехнічних та інженерних заходів з метою підвищення продуктивності землеробства і тваринництва, поліпшення якості продукції, зростання продуктивності праці, економічного використання матеріальних ресурсів; поточні витрати на заходи з охорони навколишнього середовища, охорони праці, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників; на протипожежну і сторожову охорону виробничих об'єктів; на організацію та управління виробництвом.

До собівартості продукції включають також відрахування на соціальне страхування; платежі по державному обов'язковому страхуванню майна сільськогосподарських підприємств; відрахування профспілковій організації на проведення культурно-масової і фізкультурної роботи; витрати по винахідництву і раціоналізації та ін.

Витрати на заходи по поліпшенню землі, здійснювані у встановленому порядку за рахунок власних оборотних коштів сільськогосподарського підприємства, плануються і враховуються як витрати майбутніх періодів і включаються до собівартості сільськогосподарської продукції протягом ряду років, виходячи з конкретних для окремих заходів строків їх дії чи використання.

За економічним значенням у створенні продукції виробничі витрати поділяються на основні та витрати на організацію і управління виробництвом.

Основні витрати безпосередньо пов'язані з технологічним процесом, без них виробництво певного виду продукції неможливе. У тваринництві до основних відносять витрати на догляд за поголів'ям продуктивної худоби і одержання від цього продукції: на оплату праці з нарахуваннями, корми, послуги автотранспорту, амортизацію основних засобів, на поточний ремонт, електроенергію, медикаменти, утримання літніх таборів, вартість малоцінного інвентаря, страхування тварин і основних засобів виробництва, на проведення зооветеринарних та інженерних заходів (крім тих, що здійснюються за рахунок капітальних вкладень).

Витрати на організацію і управління виробництвом визначають по окремих виробничих підрозділах і підприємству в цілому. Це бригадні (фермерські) і цехові витрати.

Бригадні (фермерські) витрати включають: оплату праці з нарахуваннями на соціальне страхування працівників апарату управління та іншого персоналу; амортизацію і витрати на утримання і ремонт будівель, споруд та інвентаря, витрати на охорону праці та інші, пов'язані з організацією і управлінням виробництва у відповідних підрозділах і цехах підприємства. Ці витрати включаються у собівартість лише тієї продукції, яка виробляється в даній бригаді (фермі) і цеху.

Виробничі витрати сільськогосподарських підприємств неоднорідні за своїм якісним складом, зокрема, включають витрати на оплату праці, насіння і садивний матеріал, корми, органічні і мінеральні добрива, електроенергію, амортизацію основних засобів, страхові платежі та ін. Відповідно до цього всі виробничі витрати групуються за окремими статтями, які мають певні галузеві відмінності. Собівартість сільськогосподарської продукції складається з багатьох статей витрат, які характеризують їх виробниче призначення.

Таблиця 1.1

Групування статей витрат у різних галузях сільськогосподарських підприємств

Статті витрат	Рослинництво	Тваринництво	Допоміжні виробництва	Підсобні підприємства
Оплата праці з нарахуваннями	+	+	+	+
Насіння і садивний матеріал	+			
Добрива	+			
Засоби захисту рослин і тварин	+	+		
Корми		+		
Сировина і матеріали				+
Робота і послуги	+	+	+	+
Витрати на утримання основних засобів	+	+	+	+
Витрати на організацію і управління	+	+	+	+
Страхові платежі	+	+	+	+
Інші витрати	+	+	+	+

Собівартість окремих видів продукції, яку одержують від відповідних культур і видів тварин, обчислюють на основі витрат, віднесених на дану культуру

або вид (групу) тварин. Усі витрати за способом включення в собівартість продукції поділяються на прямі і непрямі. Прямі витрати безпосередньо відносять на відповідні культури і види тварин, непрямі — розподіляються на ці об'єкти планування і обліку.

До прямих витрат належить переважна частина основних витрат (наприклад, у тваринництві — оплата праці з нарахуваннями, вартість кормів і засобів захисту тварин, витрати на утримання основних засобів галузі, страхові платежі та ін.)

Непрямі витрати пов'язані з виробництвом кількох видів продукції, тому вони не можуть бути віднесені на один продукт, а розподіляються між ними за відповідною методикою.

Обчислення собівартості окремих видів сільськогосподарської продукції ґрунтується на загальних принципах планування і обліку витрат, які вимагають єдності об'єктів калькуляції, статей витрат і методики їх розподілу між різними продуктами. Це забезпечує необхідні умови для правильного та ідентичного обчислення собівартості окремих видів продукції в сільськогосподарських підприємствах, дає можливість аналізувати її рівень у динаміці та порівняно з іншими господарствами, за планом встановлювати причини відхилень і розробляти заходи щодо зниження собівартості.

У плануванні і обліку собівартості продукції використовуються такі показники: собівартість усієї продукції, собівартість одиниці продукції, витрати на 100 грн вартості продукції. Собівартість одиниці продукції обчислюється діленням витрат на всю продукцію відповідного виду до її обсягу у натуральному виразі, а витрати на 100 грн вартості продукції — з відношення собівартості всієї продукції до її обсягу у вартісному виразі.

Облік витрат на виробництво і вихід продукції ведеться в рослинництві по окремих культурах (групах культур), а в тваринництві — по видах і групах тварин. Сума всіх прямих і непрямих витрат становить їх загальний обсяг по кожному з об'єктів обліку. При вирощуванні сільськогосподарських культур і утриманні худоби і птиці господарства одержують, як правило, не один, а декілька видів продукції — основну, супутню і побічну.

Основною є продукція (зерно, цукрові буряки, картопля, молоко, приріст, вовна, яйця тощо), для одержання якої організоване відповідне виробництво. Якщо в одній галузі виробляється два і більше основних продуктів, вони є супутніми. Біологічні особливості рослин і тварин зумовлюють одержання поряд з основною побічної продукції (соломи і полови зернових, гички цукрових буряків, гною тощо).

[Повернутися до плану](#)

Контрольні запитання:

1. Які витрати називаються суспільними?
2. Дати визначення собівартості продукції.
3. Що розуміють під структурою собівартості продукції?
4. Назвіть види собівартості і охарактеризуйте їх.
5. Дати класифікацію затрат виробництва.

6. Охарактеризуйте шляхи зниження собівартості продукції.

[Повернутися до плану](#)

Література

1. Економіка сільського господарства. За редакцією П.П. Руснака.-К.: Урожай, 1998- 320 с., ст. 177-196
2. Економіка аграрного підприємства: Підручник для економічних і технологічних спеціальностей вищих навчальних закладів І-ІІ акредитації / С. І. Михайлов. – К.: Укрцентр духовної культури, 2004., ст.187-205
3. Економіка підприємства: Нвч. Пос./ Д.І. Рижмань, Г. Я . Криворучко та ін. К.: Аграрна освіта, 2011. – 531 с., ст.313-348
4. [http: //www. minagro.com. ua.](http://www.minagro.com.ua)
5. Електронні версії лекцій з дисципліни
6. Типові положення з планування, обліку і калькуляції собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. -1996.- №5.